

BALIKESİR'DE MASAL ANLATMA GELENEĞİ VE MASALLARIN İŞLEVSEL YİTİRİLİŞİ ÜZERİNE DEĞERLENDİRMELER

Satı KUMARTAŞLIOĞLU^[*]

ÖZ

Masal, geleneksel ve bir takım kurallara bağlı olarak icra edilen bir tür olmakla birlikte bu türü yalnızca metin esaslı bir bakış açısıyla değerlendirmek yüzeysel bir takım sonuçlara sebep olmaktadır. Bu türün örneklerini icra eden ve aktaran, bunları yaparken de hem kendinden hem de çevresinden bir takım unsurlar katarak masala renk katan anlatıcı faktörü üzerinde durmak, masal türü üzerinde daha sağlıklı sonuçlar elde etmemizi sağlayacaktır. Bu yazıda Balıkesir'de masal anlatma geleneği ve bu gelenek içerisinde yer alan masal anlatıcılarından yola çıkılarak masalın günümüz toplumunda nasıl bir fonksiyona sahip olduğu ve değişimi konuları üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler:

Masal, masal anlatım ortamı, masal anlatıcıları, masalların işlevleri, masalların işlevsel yitirilişi.

The Thoughts On The Tradition Of Telling Tale In Balıkesir Functionally Being Lost Of Tales

ABSTRACT

Although tale is a traditional variety applied according to some rules and if this variety is appreciated in the point of text base only, it causes some superficial results. Being considered the fact that the **narrator** factor who applies the example of this sort and who adds some elements both from himself/herself and his/her

^[*] Arş.Grv.. Balıkesir Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.

environment while applying this and so who adds colours to the tale, supplies us with the reliable results. In this writing, the subjects on the tradition of telling tale in Balıkesir and how functions tales having in our society today and their changing by beginging from tale-tellers taken part in this tradition will be told.

Keywords: Tale, setting of tale-telling, tale-teller, functions of tales, functionally being lost of tales.

1. GİRİŞ

Bilindiği üzere Avrupa’da Grimm Kardeşlerle birlikte başlayan masal çalışmaları (bk. Burke, 1996, 1–36; Azadovski, 1992, 1–15) günümüze kadar devam etmiş, çeşitli coğrafyalardan pek çok masal metni derlenmiş, bu masal metinleri üzerinde de çeşitli inceleme ve değerlendirmeler yapılmıştır. Ancak yapılan bu değerlendirmeler, çoğunlukla masalın derlenmiş olan metni üzerinde yapılmakta, bu da masalın anlatıldığı, icra edildiği ortamdan koparılıp soyutlanmasına, masalın sanki insandan ayrı, anlatıldığı toplumdaki kopuk bir türmüş gibi algılanmasına neden olmaktadır. Şimdiye kadar masallar üzerine yapılmış olan metin ağırlıklı çalışma ve değerlendirmeler, masalların evrensel bir tür olduğunu ortaya koymaktadır. Dünyanın herhangi bir coğrafyasında anlatılan bir masal, bütün epizot ve motifleriyle, kurgusuyla dünyanın başka herhangi bir coğrafyasında da anlatılmaktadır. Bunun nedenleri üzerinde çeşitli görüşler olmakla birlikte (bk. Azadovski, 1992; Krohn, 1996, Çobanoğlu 1999; Dorson, 2006) bu çalışmada bunun tartışmasına girilmeyecektir. Masal, evrensel bir tür olmakla birlikte, her masal anlatıldığı coğrafyada önce yerel, sonra ise milli çizgiler göstermektedir. Masalın evrenselliği tamamen olay kurgusu ve yapısıyla ilgilidir. Ancak masal, hangi ülkede anlatılıyorsa o ülkenin konuşma diliyle icra edilir. İşte bu “dil”, masala milli olma vasfını katan en önemli unsurdur. Bu dille birlikte evrensel olan kurgunun içine, o ülkenin gelenekleri, görenekleri, yaşam tarzı, kısacası kültürü dâhil edilir. Kültürel unsurların masal kurgusunun içine dâhil edilmesi yapay bir şekilde değil, sözlü gelenek içerisinde geleneğin oluşturduğu ve gerektirdiği doğallıkla gerçekleşir. Kültür, masalın anlatıldığı her yörede farklılık ve çeşitlilikler de gösterir. Bu da masal üzerindeki yerel renklerdir.

Masalın anlatıldığı yöreye has kültürel unsurları aktaran, yani geleneğin devamlılığını sağlayan en önemli faktör, masal anlatıcısıdır. Masal anlatıcısı masalın kurgusuyla birlikte masal içine harmanlanmış geleneksel kültürü de nakleder, aynı zamanda anlattığı her masala kendi kişiliğini, duygularını, serzenişlerini, yorumlarını, eleştirilerini vb. katar. Anlatıcının kendisini masalın içine dâhil edişi yalnızca

bunlarla değil, tavırlarıyla, jest ve mimikleriyle de olmaktadır. Yani masal anlatıcısı, masal icrası sırasında her şeyiyle kendini masala vermektedir.

Bu çalışmada 2004–2005 yıllarında Balıkesir’de yapmış olduğumuz masal derleme çalışmalarından yola çıkarak Balıkesir’de masal anlatıcıları ve masal anlatma geleneği üzerine izlenim ve değerlendirmelerde bulunduktan sonra, günümüzde masalların işlevsel yönden değişimi üzerinde durulacaktır.

1.1. Balıkesir’de Masal Anlatıcıları ve Anlatım Ortamı

Son zamanlarda masal anlatma geleneği üzerine söylenenlerle, masal anlatma geleneğinin artık yaşamadığı ortak kanı ve sonucuna varılmaktadır. Masal, sözlü kültürün yaşadığı ve geleneğin hüküm sürdüğü bir zamanın ürünüdür. Sözlü kültür yerini yazılı, görsel ve sanal kültüre bıraktıkça masal anlatma geleneği de zayıflamakta, hatta yok olmaktadır. Aslında az da olsa masal anlatma geleneğinin varlığını devam ettirdiği yerler olmakla birlikte, bu türün doğal ortamında anlatımı işlerliğini yitirmiş durumdadır. Şunu da söylemek gerekir ki, masal diğer bütün türlerde olduğu gibi insanların birtakım ihtiyaçlarını karşılamak üzere bir vasıta olup anlatıldığı ortamda bir takım işlevlere sahiptir. Toplum değiştikçe nasıl ihtiyaçları ve bu ihtiyaçları karşılayan araç-gereçler değişiyor ve genişliyorsa, insanları bir araya getiren ve eğlendiren vasıtalar da değişmekte ve yerlerini başkalarına bırakmaktadır. Masalın ise, artık işlevini tamamlamış ya da tamamlamak üzere olduğu, aynı işlevi başka araçlara bıraktığını söylemek mümkündür.

Balıkesir’de yapmış olduğumuz masal derleme çalışmaları, masal anlatma geleneğinin ve bu gelenek içerisinde masal anlatıcılarının varlığının günümüzde ne durumda olduğu konusunda bize aydınlatıcı bilgiler sağlamaktadır. Balıkesir ilini kapsayan bu derleme çalışmasında toplam 101 masal derlenmiş, bunlardan 70 masal metni yüksek lisans tezimiz olan “Balıkesir Masallarında Motif ve Tıp Araştırması”nda (Kumartaşlıoğlu, 2006) yer almıştır. Bu masallar için Balıkesir’in merkez ve ilçelerine bağlı 40 köyüne gidilmiş ve toplam 44 kaynak şahsa ulaşılmıştır. Bu kaynak şahısları cinsiyet, yaş, meslek ve okuma durumları açısından değerlendirmek gerekirse karşımıza şöyle bir tablo çıkmaktadır: Masal anlatıcılarından 11’i erkek, 33’ü kadındır. Kaynak şahıslardan 40 yaşının altında olan 4, 40 ile 50 yaş arasında 5, 51 ile 60 yaş arasında 8, 61 ile 70 yaş arasında 10, 71 ile 80 yaş arasında 14, 80 yaşının üzerinde ise 3 kişi bulunmaktadır. Bunlardan bir kişi öğretmen, 1 kişi mandıracı, 1 kişi bakkal, bir kişi muhtar, 1 kişi öğrenci, 1 kişi tavuk çiftliğinde çalışan işçi, 8 kişi çiftçi, 30 kişi ise ev hanımıdır. Yine aynı kaynak şahıslardan 1 kişi yüksek okul mezunu, 1 kişi lise öğrencisi, 3 kişi lise mezunu,

20 kişi ilkököl mezunu, 19 kişi ise tahsilsizdir. Bu tablo, aslında masal anlatıcıları üzerine Balıkesir yöresi hakkında bize bazı ipuçları vermenin yanı sıra, masal anlatıcıları konusunda genel bir kanı da uyandırmaktadır. Saim Sakaoğlu, her ne kadar erkek masal anlatıcıları varsa da bu işin önde gelen anlatıcılarının kadınlar olduğunu söylemektedir (Sakaoğlu, 1999, 147). Bu tabloda verilen bilgiler masal anlatıcılarının daha çok kadınlar olduğunu doğrulamakla birlikte erkekler arasında azımsanmayacak derecede ve daha sonra da görüleceği üzere son derece yetenekli masal anlatıcılarının var olduğunu göstermektedir. Aynı zamanda masal anlatıcıları, daha çok 40 yaş ve üzerinde olup çoğunlukla ilkököl mezunu veya tahsilsizdir.

Bilindiği gibi masal anlatmak, başlı başına bir yetenek ister. Masal konusunda önemli çalışmaları olan Saim Sakaoğlu da herkesin bir masal anlatıcısı olamayacağı konusunda şunları söylemektedir: “*Masalı herkes anlatamaz. Her masal anlatıcısını da masalci olarak kabul edemeyiz. Masal anlatmak da, tıpkı hikâye anlatmak, türkü söylemek gibi bir kabiliyet meselesidir. Nasıl ki 3–5 saat içerisinde saz çalmayı öğrenmek mümkün değilse, şöyle böyle bilinen 3-5 masalı anlatmakla da masalcılık öğrenilemez. Masalı tam bilmek kadar onu iyi anlatmak da gerekli şartlardandır. Bizim gibi pek çok masalı bütün teferruatıyla bilen kişiler hiçbir zaman iyi bir masal anlatıcısı olamazlar. Zira, masalı bilmek ayrı şeydir, anlatmak ayrı şey...*” (Sakaoğlu, 1999, 130). Biz de masal anlatmanın nasıl ayrı bir maharet ve yetenek istediğini, her masal anlatanın gerçek bir masal anlatıcısı olmadığını alan araştırmalarında gözlemlemiş olduk. Kendilerinden masal dinlediğimiz kaynak şahısların hepsi çok maharetli masal anlatıcısı değildi. Araştırmaya çıktığımız köylerde zorla ve ikna ederek masal anlattırdığımız kişiler çoğunlukta idi. Ancak, zorlamaya gerek kalmadan kendi isteğiyle masal anlatanlar da vardı. İşte asıl masal anlatıcıları bunlardı. Fakat bu masal anlatıcıları günümüzde “*masal anlatan*” anlatıcılar değil, geçmişin masal anlatma geleneğinden izler taşıyan ve gelecekte de artık varlıklarını göremeyeceğimiz kişilerdi. Çünkü hangi anlatıcıya anlattığı masal hakkında “Bu masalı nereden, kimden öğrendin?” diye soru yöneltirse, cevapları genelde “Anadan atadan. Eskiden masal satılırdı. Şimdi satılmıyor” şeklinde oluyordu. Balıkesir masal anlatıcıları, masal anlatmak yerine “*masal satmak*” deyimini kullanıyorlardı. “*Masal satmak*” deyimindeki “*sat-*” fiilinin buradaki anlamı “*söylemek, nakletmek ve dinletmek*”tir (Tarama Sözlüğü, 1996, 3328). Dolayısıyla masal anlatıcıları “*masal satmak*” deyimini kullanırken masalı anlatmak, nakletmek ve karşısındaki dinleyici topluluğuna dinletmek anlamında kullanmaktaydılar. Artık karşısında masalarını dinleyeceği bir topluluk bulamayan bazı masal anlatıcıları da, karşılarında hevesli bir dinleyici bulunca zorlamaya gerek kalmadan zevkle masal anlatmışlardı.

Bu maharetli masal anlatıcılarından birisi, Adem Değirmen'di. Savaştepe ilçesinin Tavşancık köyünde yaşayan Adem Değirmen, bize farklı zamanlarda iki gün, gündüz vakitlerinde yoruluncaya kadar masal anlatmıştı. Anlattığı masalların sayısı, altı olmasına rağmen uzun oldukları için vakit alıcıydı. Adem Değirmen'in evinde gündüz vakti olsa da tam anlamıyla doğal bir masal anlatım ortamı yakalanmış ve bir dinleyici topluluğu karşısında masal anlatılmıştı. Dinleyiciler arasında eskiden çok masal bilip anlatan, fakat yaşlandığı bunları unuttuğu söylenen bir kadın, masal anlatıcısının eşi ve bir komşusu ile 8–10 yaşlarında iki çocuk da vardı. Adem Değirmen, kendisini masallarına kaptırdıkça dinleyiciler de ses çıkarmadan onu dikkatle dinlemekte, özellikle çocuklar dizlerinin üzerine oturarak dikkatlerini masala ve anlatıcıya vermektedirler. Ancak bir masal bitip başka bir masala geçmeden önce oradakiler, daha önce anlatılan masalları dinledikleri için hangi masalı anlatacağı konusunda Adem Değirmen'e fikir vermekteydiler. Tavşancık köyünde diğer köylerde pek örneğini göremediğimiz masal anlatma geleneği, bu masal anlatıcısı vasıtasıyla devam etmekteydi. Adem Değirmen, masalları anlatırken masalı yaşıyormuş gibi kendini kaptırıyor, yeri geldiğinde kahramanların konuşmalarını taklit için ses tonunu değiştiriyor, sesini bazen yükseltip gürleştiriyor, bazen alçaltıyor, hatta bazen kadın sesine benzetiyordu. Jest ve mimikleriyle, hareketleriyle masal kahramanlarını taklit ederek sanki onları canlandırıyor. Bunun için bazen kafasındaki şapkasını da kullanıyordu. Örneğin anlattığı “Gülbeşer” isimli masalda kahramanlardan birinin yürüyüşü için “*Herif deh düh deh düh o adamın evinin önüne giriyor*” (Kumartaşlıoğlu, 2006, 361) derken “*deh düh deh düh*”le beraber kafası ve elleriyle söylediklerine eşlik ediyordu. Aynı masalda kahramanların içki içişini “*lıkırlıkırlıkırlıkır bunlar içerlermiş*” (Kumartaşlıoğlu, 2006, 362) derken de sanki o an kendisi de böyle içiyormuş gibi taklidi hareket yapıyordu. Yine “Gülbeşer” masalında masal kahramanlarından ihtiyar adamın oyun oynarken söylediği sözleri ise şu şekilde ifade ediyordu: “*Yolda buldum izini, denk ettim üzümle, yürü pezevenğin oğlu gözünle, dını dını dınıdık dını dınıdık*” (Kumartaşlıoğlu, 2006, 362). Bu sözleri söylerken hem ses tonunu yükseltiyor, hem de söylediklerini belli bir ritimle söyleyip, “*dını dını dınıdık dını dınıdık*” kısmında da elleriyle oynama taklidi yapıyordu. Adem Değirmen'i karşılaştığımız diğer masal anlatıcılarından ayıran en önemli özelliği, masal kahramanlarını hem sesiyle hem de jest, mimik ve tavırlarıyla taklit etmesiydi.

Anlattığı tek masalıyla bizi kendisine hayran bırakan anlatıcılardan birisi de Savaştepe'nin Mecidiye köyünde yaşayan 72 yaşındaki Durmuş Şahin'di. Durmuş Şahin ilk önce eskiden masal anlattığını, ama şimdi anlatmadığı için unutmış olabileceğini söyleyerek isteksiz davranmıştı. Ancak yanında bulunan çocukları “Hani Bostancı masalı vardı ya, onu anlat” deyince Durmuş Şahin masal anlatmaya

başlamıştı. Masalı iki katlı evinin genişçe “hayat”ında hem bizim hem de çocukların ve torunlarının karşısında geniş bir dinleyici topluluğuna anlatmıştı. Anlattığı “Bostancı” masalı bizim Balıkesir’de dinlediğimiz ve anlatımı neredeyse iki saati aşan en uzun masaldı. Durmuş Şahin, masalına “*Bir padişah varmış. Bu padişahın üç tane oğlu, üç tane de kızı varmış. Bunun bir bahçesi varmış. Bahçeye varmış, bahçede vaktini geçirmiş. Amma güzel meyveleri varmış bunların. İşte bunların başında dururmuş. Ondan sonra bir gün olmuş, padişah hasta olmuş. Hasta olunca padişah, tabi baya hasta olmuş, çoluğu çocuğu başını beklermiş. İşte ölüverecek geliverecek derken baya bir zaman sürmüş.*” (Kumartaşlıoğlu 2006: 337) şeklinde tekerlemesiz çıplak bir girişle başlamış, ancak anlattığı bu uzun masalın olay akışında hiçbir aksaklık ve eksiklik bırakmadan, dinleyicilerin kafasında hiçbir soru işareti yaratmadan, oradaki herkesin bütün dikkatini vererek dinlediği bir hava yaratmıştır. Anlatırken, Adem Değirmen’in hareketli üslubu ve alçalıp yükselen sesinin aksine, son derece sakin, dingin ve rahat bir üslupla masal anlatmıştır. Anlattığı masalda “*Yalnız bir kuşları varmış. Şimdi bunların bir hudutları olurmuş. Herkesin, temsil şimdi bizim Yunanistan ayrı, Bulgaristan ayrı, oralara vardığın zaman bir muharebe lazım, bir çarpışma lazım.*” (Kumartaşlıoğlu, 2006, 350) örneğinde olduğu gibi, olayların arasına kendi yorum ve arasözlerini katarak masala ayrı bir tat ve zenginlik katmaktaydı. Masalda geçen olaylar Durmuş Şahin’in üslubuyla arka arkaya sıralanan kısa cümlelerle ifade edilirken, masal kahramanlarının diyalogları hiçbir müdahale ve arasöze gerek duyulmadan sanki kahramanlar Durmuş Şahin tarafından konuşturulmuyor da kendileri konuşuyorlarmış gibi ifade ediliyordu. Bu diyaloglarda Durmuş Şahin yalnızca bazen diyalogların arasında “diyor”, “demişler” gibi kelimeleri kullanıp konuşmaları aktarıyordu:

“Akşam kocası geliyor:

‘Kim geldi?’ diyor:

‘Gelmedi’ diyor:

‘Geldiyse söyle’. O da diyor:

‘Ortanca birader geldi. Ona bir şey yapar mısın?’

‘Yaparım. Onu ben öldürürüm, şöyle ederim, böyle ederim.’

‘Küçük biraderim gelse ne yaparsın?’

‘Ona şöyle bakarım, şöyle iyilik yaparım.’

‘Küçük biraderim geldi’ diyor.” (Kumartaşlıoğlu, 2006, 349).

Durmuş Şahin, arada su içmek için veya birkaç saniye nefes almak için durakladığı uzunca masalını “*Ondan kerî karıları bindiriyor beygire, kendi biniyor*

beygire. Varyyor köye, amma bitmiş adam. Kardeşleri tabi tanyamamış. Gari kırk gün kırk gece bir düğün yapmışlar bunlar. Bir ararken iki tane bulmuş. Evlenmişler gitmişler” (Kumartaşlıoğlu, 2006, 360) şeklinde bir düğün bitişiyle tamamlanmış, masalını bitirdiğinde yorulduğunu, böyle uzun başka bir masal daha bildiğini, onu bir başka zaman anlatabileceğini söylemişti.

Bunların dışında ev ortamında ve bir dinleyici topluluğu karşısında masal anlatma ve dinleme ortamını İvrindi ilçesinin Osmanköy köyünde yakaladık. Bu köyde misafir olduğumuz bir evde, muhabbet etmek için toplanmış bir kadın grubu vardı. Aralarına katıldığımız kadınlar, “Ne yapacaksın masalı, bizim hayatımız masal” diyerek şaşkınlıklarını gösterecek de niyetimizin ciddi olduğunu anlayınca, eskisi kadar masal satmadıkları için unuttuklarını, akıllarında kalmadığını söylediler. Ancak daha sonra aralarından 63 yaşındaki Hüsniye Özenel iki, 69 yaşındaki Habibe Aslanyılmaz isimli kadın ise iki masal anlatmıştı. Ancak daha çok yaşlı kadınların bulunduğu bu ortamda bu anlatıcıların masallarına diğer dinleyiciler de dâhil olmakta, masalda eksik veya yarım kaldığını düşündükleri yerlerde anlatıcıya bir takım hatırlatmalarda bulunmaktaydılar. Böyle olsa da bu anlatıcıların anlattıkları masalarda masal anlatma geleneğinde yer alan formel ifadeler az da olsa korunmuş ve masallara renk katar şekilde anlatıcıların dilinde yerini almıştı. Örneğin Habibe Aslanyılmaz, “Nohut Çocuk” isimli masalını “*Bir varmış bir yokmuş, evvelden bir kadının hiç çocuğu yokmuş*” (Kumartaşlıoğlu 2006: 430) şeklinde kısa da olsa “*bir varmış bir yokmuş*” formelini kullanmış, Hüsniye Özenel ise “Lark Lurk” isimli masalını bitirirken, masal anlatma geleneğinde yer alan anlatıcının masal sonunda kendisini sanki masal mekânındaki düğünden geliyormuş gibi anlatması yer almaktadır: “*Şimdi geçinip dururlar. Ben de vardım düğünlerine, keşkeğini de yedim*” (Kumartaşlıoğlu, 2006, 421). Aynı masalı bilen ve daha önce dinlemiş veya anlatmış kişilerin birbirlerine masal anlatımı esnasında müdahale etmeleri örneğiyle Balya’nın Akbaş köyünde de karşılaşmıştık. Bu köyde bir evin terasında bir topluluk arasında dinlediğimiz masallar, 70 yaşındaki Vadia Esmer ve 75 yaşındaki Ayşe Demiral tarafından anlatılmış, ancak bu anlatıcılar birbirlerinin masallarında eksik buldukları yerleri hemen o esnada anlatıma müdahale ederek tamamlıyorlardı. Ancak masala müdahale eden kişilerin sayıları artınca masalı dinleyip anlamak mümkün olmamakta, bu masalı tamamlamak yerine dikkati dağıtıp masalın eksik ya da yanlış anlatılmasına neden olmaktaydı. Buna benzer durumlarla başka köylerde de karşılaştık. Savaştepe’nin bir köyü olan Esenköy’de kadınlı erkekli bir grup bahçede yufka açarken aralarından bir kadın bize masal anlatmaya çalışmıştı. Bu sırada her kafadan ses çıktığı ve anlatılan masala müdahale edildiği için kadının anlattığı masallar eksik oldu. Aynı

problemler, Balya'nın Çakallar köyünde yağmur duası sonrasında yemek yerken bir arada bulunan insanların arasında masal derlemeye çalışırken de yaşandı. Böylelikle masalın icra ortamının uygunluğunun, masal anlatıcısının dikkatini toplayıp tüm konsantrasyonunu anlatacağı masala verdiği bir ortamın varlığının veya böyle bir ortamın oluşturulmasının masal metinlerinin sağlamlığı açısından ne derece önemli olduğunu görmüş olduk.

Ev ortamlarının dışında masal dinleme ortamıyla Sındırgı'nın Süller köyünde bir köy kahvehanesinde karşılaşmıştık. Kahvehanedekilere oraya gelişi nedenimizi anlattığımızda, o köyde masal anlatan kimse bulamayacağımızı, artık masal satan kişilerin olmadığını söylediler. Sohbet ederken sonradan yanımıza gelen bir adam bize dini hikâyeler anlatmaya başladı. Sonra içlerinden biri, aklına babasından öğrendiği bir masal geldiğini söyledi. 55 yaşındaki Mustafa Yörük isimli kişi, bize "Padişahın Boynuzları Var" isimli masalı anlatmış ve masalını sanki bize ve orada kendisini dinleyenlere bir ders vermişçesine bir öğütle bitirmişti: "*Buradan şu çıkıyor ki: 'Demek ki, nereye kadar gizlersek gizleyelim, bir gerçek bir gün muhakkak gün ışığına çıkacak' teşhisi koyuluyor. Gizlesek de, kimseye söylemesek de 'Yerin kulağı var' sözü, anlamı çıkıyor.*" (Kumartaşlıoğlu, 2006, 330). Bu masal bitirişi, masalların yalnızca eğlendirmek için değil, aynı zamanda bir şeyler öğretmek ve ders vermek amacına yönelik de anlatıldığının en güzel örneğiydi.

Susurluk'a bağlı Ömerköy'de karşılaştığımız ve kendisinden beş masal dinlediğimiz Ayşe Alçı isimli masal anlatıcısı, her ne kadar artık masal satmadığını söylese de anlattığı masallarla bize hem hoşça vakit geçirtmiş hem de az da olsa hala bu kadar güzel masal anlatanların var olduğuna inandırmıştı. Anlattığı masallar çok uzun olmasa da, karşılaştığımız masal anlatıcıları içinde en uzun tekerlemeyi kullanan ve masala hoş bir girişle başlayan masalçı, Ayşe Alçı'ydı. Ayşe Alçı, "Keçi Çobanı" isimli masalına şu şekilde başlamıştı: "*Evvel zamandayken, kalbur samandayken, develer tellalken, pireler berberken, mandalar hamalken, var varanın, sür sürenin, tezkeresiz bağa girenin hali budur yaren Mustafa. Masaldır adı, dinlersen çıkar tadı. Bir varmış bir yokmuş, bir padişah bir dağa çıkmış...*" (Kumartaşlıoğlu, 2006, 250). Ancak masalçı, daha sonra anlattığı masallarda, bu uzun tekerlemeyi bir kez kullandığı ve tekrar söylemeye gerek duymadığı veya bir dinleyici topluluğu karşısında değil de yapay bir ortamda masal anlattığı için masalı uzatmak istemediğinden kısa bir girişle başlamıştı.

Maharetli masal anlatıcılarından bir başkası, İvrindi'nin Kocaeli köyünden Hayriye Gündoğdu isimli anlatıcıydı. Kendisinden beş masal dinlediğimiz Hayriye Gündoğdu, arada sırada torunu ve arkadaşlarına masal anlatıyor ve onları eğlendiriyordu.

Bizim de kendisinden masal dinleme isteğimizi ikiletmeden yerine getirmiş, yoluna kadar masal anlatmıştı. Hayriye Gündoğdu'dan masal dinlerken bir dinleyici topluluğu karşısında değil, masal anlatıcısı ile yalnızdık. Böyle olmasına rağmen Hayriye Gündoğdu, anlattığı bütün masalları sakın, yavaş bir konuşma tarzı ve dingin bir üslupla anlatmıştı. Masal anlatıcıları içinde masal olaylarının içine kendi konuşmalarını, yorumlarını, ara sözlerini en çok katan da oydu. Anlattığı masallardan “Şah İsmail”de kahramanın bir yere gidişini “*Buradan ne diyeyim, bizim Sarıca gibi yakın, oraya gidiyor yoldan yola*” (Kumartaşlıoğlu, 2006, 279) diyerek masalda bir mesafeyi kendi yaşadığı çevreden vermiş olduğu bir örnekle ifade ediyordu. Yine aynı masalda “*Şah İsmail ertesi gün yine gelmiş çardağa, çardak yok. Gari işte ben o manileri unuttum. Ne maniler var onda. Taşlara mani atıyor, bayırlara mani atıyor*” diyerek masal içinde geçen manileri unuttuğu konusunda bilgi veriyordu. Kullandığı bu arasözlerin dışında genelde çıplak bir girişle masal anlatmaya başlayan diğer anlatıcıların aksine, masala kısa da olsa bir tekerleme ile başlamakta, masalın uygun kısımlarında da gerekli formelleri kullanmaktaydı: “*Şimdi o çekişe koysun onunla: Biz kör kıza gelelim*” (Kumartaşlıoğlu, 2006, 294).

İvrindi'nin Korucu beldesinde kendisinden “Cimbek Lacimbek Lale Kadın” (Kumartaşlıoğlu 2006: 321–324) ve “Kenan Vezirin Karısı” (Kumartaşlıoğlu, 2006, 325–328) isimlerinde iki masal derlediğimiz 84 yaşındaki Halime Akça, bize geçen zamanın ne kadar değerli olduğu, eskisi kadar olmasa da hala masal anlatanların olduğu ve bu masal anlatıcılarının geçen zamana yenik düşmeden dimağlarındaki masalların bir an önce derlenip kayıt altına alınması gerektiğini gösterdi. Çünkü aynı kaynak şahıstan daha önce 1988 yılında bir bitirme tezi için (Saran, 1988) masallar derlenmiş, o zaman Halime Akça toplam 6 masal anlatmışken, şimdi anlatıcının hafızasındaki masallar azalmış ve zayıflamıştı.

Yukarıda bahsettiğimiz anlatıcıların bir kısmından her ne kadar bir dinleyici topluluğunda masal dinlediğimizi belirtsek de, bulunduğumuz veya oluşturduğumuz ortam, masalın anlatımı ve icrası için doğal bir ortam değildi. Masallar üzerine önemli çalışmaları olan Saim Sakaoğlu, masal anlatım ortamı üzerine şöyle bir kayıta bulunmaktadır: “*Umumiyetle köylerde, kış geceleri sohbet sırasında, dini kıssalar arasında, onlardaki olağanüstü olaylardan ilham alınarak anlatılan masallar daha tabii şartlar altında vücut bulmaktadır. Böylece hiçbir teklif ve zorlamaya lüzum kalmadan anlatıcı, kendiliğinden konuya girmekte ve anlatmaya başlamaktadır. Bazen de dini kıssa olsun, efsane olsun, anlatılan konuda geçen bir motif dinleyiciler arasındaki bir anlatıcıya, ilgili bir masalı hatırlatmakta; o da söz alıp o motifle ilgili bir masalın tamamını anlatmaktadır*” (Sakaoğlu, 1999, 135). Masal derlemek için çıktığımız alan araştırmalarında, masal anlatım ortamı

üzerine edindiğimiz bir takım izlenimler bize masalın aslında doğal anlatım ortamında nasıl anlatıldığı üzerine bazı ipuçları vermiştir. Günümüzde masal anlatılmadığını, masal anlatmanın eskilerde kaldığını belirten anlatıcılar, aynı zamanda eskiden daha çok kışın masal anlatıldığını, kış gecelerinde bir araya gelen konu komşu ve yakınların bir muhabbet ortamı içinde masal sattıklarını ifade etmişlerdir. Böyle ortamlarda elbette daha çok muhabbeti tatlı, hafızasında birçok masalı taşıyıp etrafındaki dinleyicilere bunları kendi üslubuyla anlatan anlatıcılar rağbet görmüşlerdir. Ursula Ewig, masal, masal araştırması ve masal derlemesi üzerine yazmış olduğu yazıda, iyi bir masal anlatıcısı hakkında şunları söylemektedir: “*Kabiliyetli bir anlatıcının, kendi sosyal durumundan bağımsız olarak, çevresinde yüksek bir itibar gördüğü daima görülmektedir. Kendisi de bizzat kendisini temayüz ettiren bu kabiliyetinin farkındadır.*” (Ewig 2003: 387). Özellikle köylerde uzun kış gecelerinde, kahvehanelerde veya köy odalarında toplanan erkek grupları ile evlerde toplanan kadın ve çocuk grupları arasında en başta gelen eğlence ve vakit geçirme unsuru masal olmuştur. Her ne kadar masallar uzun kış gecelerinin eğlencesi olmaktan çıksa da masal derlemek için en uygun vakit, kış mevsimidir. Yazın köylüler işle güçle uğraştıkları için bu mevsimde masal araştırmaya çıkmak, kaynak şahısları bulmak veya kaynak şahıslara ulaşıldığında bile onlarla uzun süre vakit geçirmek zor olacaktır. Ancak araştırma süresinin kısıtlılığı, hafta sonları ile sınırlanan vakit darlığı, köylere kışın ulaşarak oralarda geceleminin zorluğu gibi nedenlerle masallar asıl anlatım zamanı içinde derlenememiştir, ancak masal dinlemek için böyle uygun bir zaman oluşturulsa da artık masallar uzun kış gecelerini geçirecek yegâne eğlence aracı olmaktan çıkmıştır.

Masal derlemek için en uygun mekânlar, hane ve insan sayısının daha az olduğu, insanların birbiriyle etkileşiminin daha yoğun olduğu, teknolojinin henüz tam anlamıyla esir alamadığı köylerdir. Şehir merkezleri ise masal anlatmaya uygun mekânlar değildir. Bu, şehir ve ilçe merkezlerinde masal bilen yok anlamına gelmemelidir. Çünkü geniş çevrelerde kaynak şahısları tespit etmek oldukça zordur. Daha çok kış mevsiminde anlatılan masalların doğal anlatım mekânı ise daha çok ev gibi kapalı ortamlardır. Birbirine yakın olan insanların, konu komşu ve akrabaların vakit geçirmek, muhabbet etmek gibi çeşitli vesilelerle toplandıkları, bir araya geldikleri bu ortamlarda herkesin birbirini tanınması nedeniyle bir güven ortamı oluşmaktadır. Bu dar ve kapalı ortamda iyi bir masal anlatıcısı o topluluğun tüm üyeleri tarafından bilinir ve o masal anlatıcısı zorlamaya gerek kalmadan ortamın etkisiyle masallarını anlatır. Ancak masal derlemek için çıktığımız alan araştırmamızda her ne kadar ev ortamında veya dinleyici topluluğunda anlatıcılardan masal derleme fırsatımız olsa da o topluluk içinde bir yabancıydık ve bu yabancılık

bazen bir güven problemi oluşmasına neden oluyordu. Özellikle bazı kadın anlatıcılar ses kayıt cihazından rahatsız olup, kaydedilen seslerinin başkası tarafından dinlendiği takdirde namahrem olacağı düşüncesiyle tedirgin oluyorlardı. Bu anlatıcılar seslerinin kimse tarafından dinlenmeyeceğine ikna olduktan sonra masal anlatımına devam ediyorlardı. Bazı kadın anlatıcılar ise erkeklerin olduğu bir ortamda masal anlatmaktan sakınıp kadın kadına masal anlatmayı tercih ediyorlardı. Savaştepe'nin Esenköy'ünde bir bahçede iş yapan kadınlı erkekli bir topluluk içinden bir kadın masal bildiğini söylemiş, ancak erkeklerin de olduğu bu ortamda masal anlatmaya çekinmiş, kendi evinde bize masal anlatmıştır. Bazı anlatıcılar masal bildiklerini söyleyip ısrarımızla bir veya birkaç masal anlatsalar dahi işlerinin yoğunluğundan dolayı masal anlatımı için fazla vakit ayıramamışlardır. Bahçesinde odun kırarken, mandıra önünde çalışırken, evinde yorgan dikerken ve akrabasının düğününe gitmek için hazırlanırken masal anlattığımız anlatıcılar bunlara örnek teşkil edip, masalın anlatımı uzun süren ve sakin bir ortam gerektiren bir tür olduğunu daha iyi göstermiştir.

Yukarıda değindiğimiz Balıkesir'deki masal anlatıcıları ve masal anlatım ortamları üzerine yapmış olduğumuz gözlem ve izlenimler, her ne kadar tek tük masal anlatan anlatıcılar olsa da gerek yalnız başına, gerekse bir dinleyici ortamında masal anlatan maharetli masal anlatıcılarından masallar dinlemiş olsak da, masalların eskiden anlatıldığını, günümüzde ise böyle bir ortamın var olmadığını, artık masal anlatılmadığını göstermiş oldu. Artık masalın insanlar arasındaki eğlence ve vakit geçirme özelliği gerilerde kalmıştır. Televizyonun, bazen de bilgisayarın en ücra köylerdeki evlerin başköşelerine kurulmasından beri masallar anlatılmaz olmuştur. Gelenekte anlatılarak sürekliliği devam eden masal kültürümüz maalesef yok olmaya başlamıştır.

1.2. Geçmişten Günümüze Masalların İşlevsel Değişimi

Balıkesir'de masal derlemek için çıkmış olduğumuz alan araştırmaları ve derleme gezilerinde Balıkesir'de masal anlatıcıları ve masal anlatım ortamı üzerine birtakım gözlem ve tespitlerde bulunduğumuzu, bu gözlem ve tespitlerimizden de artık masalların doğal anlatım ortamlarında fonksiyonlarının kaybolduğu, aynı fonksiyonları başka bir takım araç ve vasıtaların gördüğü sonucuna varmış olduk. Ancak masalların anlatıldığı ortam içinde eskiden nasıl bir işleve sahip olduğu, masal anlatmaya neden gereksinim duyulduğu veya böyle bir türün anlatım ortamında hem anlatıcı hem de dinleyicilerine neler kattığı konusunda da birtakım değerlendirmelerde bulunma şansını edindik.

Sözlü kültürün önemli anlatılarından saydığımız masal, yazının çok fazla kullanılmadığı, televizyon, radyo, bilgisayar gibi teknolojik aletlerin toplum içinde hâkim yerinin olmadığı, insanların birbirine daha yakın ve karşılıklı söze dayalı iletişim içinde olduğu dönemlerde önemli işlevlere sahip olmuştur. Sözlü kültürün hâkim olduğu böyle dönem ve topluluklarda masalların üslendikleri pek çok işlev olmakla birlikte William Bascom, halk bilimi ürünlerinin dolayısıyla masalların işlevlerini dört grupta toplamıştır ve onun çalışması bu konuda yaygın geçerlilik kazanmıştır. Bascom'a göre özelde masalların, genelde halk bilimi ürünlerinin; 1. Hoş vakit geçirme, eğlenme ve eğlendirme, 2. Değerlere, toplum kurumlarına ve törelere destek verme, 3. Eğitim veya kültürün gelecek kuşaklara aktarılması, 4. Toplumsal ve kişisel baskılardan kurtulmak için bir kaçıp kurtulma mekanizması işlevleri bulunmaktadır (Bascom, 2007, 7–28). İlhan Başgöz de bu işlevlere folklorun beşinci işlevi olarak “protesto” işlevini dâhil etmiştir (Başgöz, 1996, 1-4). Bu işlevler arasında elbette masalların hoş vakit geçirme, eğlenme ve eğlendirme işlevi ön planda görünmektedir. Şükrü Elçin masal konusunda yapmış olduğu tanıtımda masalın bu işlevine de değinmiş, “... vakit geçirmek, insanları eğlendirirken terbiye etmek düşüncesinden hareketle, hususi bir üslupla anlatılır ve yazılır” (Elçin, 2005, 369) diyerek masalın insanları hem eğlendirip hem de terbiye ettiğini belirtmiştir. Balıkesir’de masal anlatım zamanı ve ortamı konusunda edindiğimiz bilgiler, bize masalların en önemli fonksiyonunun, insanları eğlendirmek ve onlara hoşça vakit geçirtmek olduğunu göstermiştir. Hangi kaynak şahsa masalların ne zaman ve hangi ortamlarda anlatıldığını sorsak, eskiden genellikle kış gecelerinde birbirlerine oturmaya giden konu komşu ve akrabaların vakit geçirmek ve eğlenmek için “*masal satıştıkları*” cevabı ile karşılaştık. Özellikle televizyonun olmadığı zamanlarda veya kırsal kesimlerde uzun kış geceleri bir araya gelen kadın ve çocuklar evlerde, erkekler ise köy odaları ve kahvehanelerde toplanarak muhabbet edip eğlenmişlerdir. Bu muhabbet ve eğlence ortamı içerisinde çeşitli hikâyeler, fıkralar anlatılmış, çeşitli oyunlar oynanmıştır. Elbette ki masallar da bu ortamda yerini almış, hatta aralarında iyi bir masal anlatıcısı veya anlatıcıları varsa insanların hoşça vakit geçirmelerine vesile olmuştur. Bu masal anlatıcıları ise, yaşadıkları yerlerde muhabbetleri, masal anlatımları ile herkes tarafından bilinen, sevilen ve değer verilen insanlar olmuştur. Bu da masal anlatımının, bazı insanların mensubu oldukları topluluk içerisinde sivrilmelerini, sosyal bir statü kazanmalarını sağladığı, onların diğer insanlar tarafından aranan insanlar olmalarına neden olduğu anlamına gelir ve masalın anlatım ortamında ve o topluluk içinde farklı bir işlevini ortaya koyar. Her masal anlatanın maharetli bir masal anlatıcısı olmadığına daha önce değinmiştik. Masal icra ortamlarında gerçek bir masal anlatıcısı

masalı anlatırken hem kendini hem de dinleyicilerini masalın o büyümlü dünyasına sokabilmektedir. Bunu hem dili ve üslubu ile hem de anlatım esnasında kullandığı jest ve mimikleriyle sağlamaktadır. Mark Azadovski, “*Masalcı bir yazar değil, bir anlatıcıdır. O masalın tümünü olsun sözle anlatmakla kalmaz; onları el, yüz hareketleri ve taklitlerle canlandırır... böyle yerlerde masal başka bir anlam kazanır. Karşılıklı konuşmalar, el, yüz hareketleri ve taklitlerle desteklenir. Tek bir olayı, tek bir davranışı veya daha karmaşık bir durumu böyle canlandırma kahramanın iç hayatını daha iyi belirtir. Biz burada daha büyük bir sanatçının ustalığını görüyoruz.*” (Azadovski, 1992, 66) diyerek böyle bir masal anlatıcısını sanatçı seviyesine sokmuştur. Bütün bu halleriyle masal anlatıcısı, insanları etrafında toplayarak masal dünyasına çeker, böylece hem vakit geçirmelerini hem de eğlenmelerini sağlar. Yukarıda değindiğimiz masal anlatıcılarından Adem Değirmen, masallarını anlatırken böyle bir eda ve tavır içinde, gerek ses tonuyla gerekse jest ve mimikleriyle hem kendini hem de dinleyicileri masalın hayal dünyasına kaptırarak eğlenceli bir zaman geçirmelerini sağlamıştır.

Masal ortamı içerisinde kendilerini masal dünyasına kaptıran anlatıcı ve dinleyiciler, eğlenmekle birlikte günlük hayatın sıradanlığından ve sıkıcılığından sıyrılıp, kendilerini gerçek olmayan ve idealize edilmiş, zaman zaman fantastik unsurlar barındıran bir dünyada bulurlar. Sürekli hayatın gerçekleriyle yüz yüze kalan, kimi zaman bu gerçeklerden sıkılan insanlar, masalı bir kaçıp kurtulma mekanizması olarak görmüşlerdir. Çünkü masalda tamamen idealize edilmiş bir dünya vardır. Masal kahramanlarının önemli bir kısmı hayvan veya olağanüstü bir varlık, masalda geçen olayların çoğu olağanüstü olaylar olmasına rağmen, gerçek hayatta gerçekleşmeyen olmayacak şeyler de masalların idealize edilmiş hayal dünyasında yerini almıştır. Masalarda iyiler başlarına ne gelirse gelsin masalın sonunda mükâfatlandırılırlar, kötüler ise en sonunda yaptıklarının cezasını bulurlar, yani masallar gerçek hayatta her zaman olmayan mutlu bir sonla biter. Gerçek hayatta olmayan fakat olmasının hayal edildiği Keloğlan veya fakir bir genç, padişahın kızıyla evlenir veya padişah olur. Bu konuda Azadovski, E. Rohde’nin şu prensiplerini bize aktarmaktadır: “*Halk, fukara ve sıkıntılı hayatının içinde gömülü kalmaktan hoşlanmaz, bu bilinen bir şeydir. Bu prensip hayal kurmanın rahatlığı içinde bile doğrudur; halk hayal kurarken bile güçlüklerden sıyrılıp dinlenmek ister. Gerçek masal, işi şakaya vurarak masalı sınırlayan günlük olayların üstüne çıkmaz. Bu sınırlamadan tümünden kurtulup, fantastik ve hudutsuz bir dünyaya geçmeyi yeğler: Halk kuşkusuz, masalda krallardan, kraliçelerden söz eder. Ama bunlar sadece masal krallarıdır, her yere kolayca girer çıkarlar, başlarında da gece gündüz ağır bir taç taşımazlar.*” (Azadovski, 1992, 64–65). İşte bu hayal

dünyası içinde insanlar, hem gerçeklerden kaçıp uzaklaşmakta hem de istedikleri, özlem içinde oldukları şeyleri bu masal dünyasında yaşamaktadırlar.

Masalların başka bir işlevi eğitim veya kültürün gelecek kuşaklara aktarılmasıdır. Masalların bu konudaki işlevleriyle ilgili Muhsine Helimoğlu Yavuz'un "Masallar ve Eğitimsel İşlevleri" isimli çalışmasını (Yavuz, 2002) anmak gerekmektedir. Yavuz, bu çalışmasında masalların, ait oldukları toplumların gelenek, görenek ve inançlarını, sosyal, kültürel, ekonomik yapılarını yansıtan pek çok ileti taşıdığını belirtmiş (Yavuz, 2002, 22) ve masalların bu iletileri üzerinde durmuştur. Masalların görünürdeki işlevi eğlendiriciliği olmasına rağmen, sözlü geleneğe masal içine serpiştirilen kültürel değerler, gelenek ve görenekler, toplumun yaşam biçimi, ahlak kuralları vb. masalı dinleyenlerin hafızalarında sağlam bir yer edinerek müşterek değer yargıları oluşturulmaya çalışılmakta, bu değer yargıları böylece masal aracılığıyla gelecek kuşaklara nakledilmektedir. Özellikle algısı her şeye açık ve öğrenmeye müsait olan çocuk zihinleri, bu masallar aracılığıyla hem evrensel ahlak kuralları hem de toplumun kültürel değerleri açısından doldurulmaktadır. Masallar, akıllı geçinip kurnazlık yaparak başkalarını kullanmanın, açgözlü olmanın, yalan söylemenin, başkalarının kuyusunu kazmanın, kötü niyetli olmanın hoş hareketler olmadığını ve toplum tarafından hoş karşılanmadığını, dürüstlüğün, doğru söylemenin, ne olursa olsun dosdoğru olup sözünün arkasında olmanın, borcuna sadık olmanın, akıl ve zekâyı iyi şeyler için kullanmanın iyi meziyetler olduğunu çocuklara öğretmenin en güzel yolu ve aracıdır. Toplum içinde görülmeğe istenen iyi insan tipleri masal kahramanları aracılığıyla masal dinleyicilerine takdim ve empoze edilmektedir. Bunun yanı sıra toplum içinde görülmeğe istenmeyen kötü, çirkin ve zararlı tipler iyi insanların karşısına çıkarılıp masal sonunda cezalandırılarak böyle bir insan olunmaması gerektiği ve bu tarz insanların toplum tarafından hoş karşılanmayıp kabul edilmediği masallar aracılığıyla aktarılmaktadır. Bütün bunların dışında, masal anlatım ortamı içinde bulunan herkes için bu ortam bir sosyal paylaşım ve aktarım ortamı olma özelliğindedir. Belli bir süre için aynı ortamı paylaşan insanlar anlatıcının dilinden masalı dinlerken toplumun ve geleceğin getirdiği bir takım kurallara uymakla yükümlüdürler. Her şeyden önce masal anlatıcısı dili güzel kullanan, anlatımı ve üslubu insanları bir araya getirip bir paylaşım içinde olmalarını sağlayacak nitelikte kuvvetli olan şahıs veya şahıslardır ve bu şahıslar her zaman toplum tarafından itibar görürler. Bu masal anlatıcısının karşısında özellikle çocuklar toplum içinde dinlemeyi, cümle kurmayı, kendini ifade etmeyi insanlarla iletişim ve paylaşım içinde olmayı öğrenirler. Masalların çocuklara sağladığı bu katkıları Ömer Yılar, *Halk Bilimi ve Eğitim* isimli kitabında şu şekilde ifade etmiştir: "*Küçük yaşlarda çocukların hayal dünyasının çok geniş*

olduğu bilinmektedir. Zaman ve mekânla sınırlandırılmayan çocuk ruhuna en güzel şekilde hitap eden masallar, hayali kanatlandıran simge ev sembolleriyile, çocuğun şuurunu daima uyanık tutmaya yarar. Masalların söyleyişindeki kolaylık ve eğlendiricilik çocuğun dil gelişiminde önemli bir etkidir. Çocuk, masal anlatılırken veya okunurken, duyduğu ilgi sayesinde kendisine söylenenleri dinlemeyi öğrenir... Masalların dil edimine katkılarının yanında çocuklara sağladığı psikolojik destek, onların ruhsal açıdan pek çok ihtiyacına cevap vermektedir. Masalların genellikle mutlu sonla bitmesi, iyi ve doğru olanın fiziksel ve ekonomik durumu ne olursa olsun sonunda başarılı ve mutlu olması, çocuğun dünyasında olumlu etkiler yaratan unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Masallarda, detayları olmayan akıcı bir dürüstlük kavramı hâkimdir. Bu dürüstlük kavramı evrensel değerler olarak kendini gösterir. Sınırları çok keskin çizilmiş olan iyi ile kötü arasındaki fark, iyi ile kötünün kesin çizgilerle birbirinden ayrılması, çocuğun küçük yaşlardaki eğitiminde son derece olumlu katkılar bırakıcı niteliklerdir. Bu bilgiler, ayrıca çocuğun doğrudan duygusal zekâsından bilinç altına yerleştiği için, ölüncüye kadar belleğinde onunla beraber varlığını sürdürebilir...” (Yılar, 2006, 75–77)

Bütün bunların yanı sıra masallar değerlere, toplum kurumlarına ve törelere destek vererek kültürel aktarımı ve sürekliliği sağlama konusunda da aracıdır. Çünkü masallar daha önce de değindiğimiz gibi ne kadar evrensel olurlarsa olsunlar, anlatıldığı yerde milli ve yerel nakışlarla donatılarak o yörenin tamamen kendine has bir masalı haline gelirler. Bu konuda Umay Günay da “*Masal konuları bir memleketten diğerine aktarıldığında masalı olan milletin masalcısı bu masalı anlatırken masal kahramanın yerine kendi milli tiplerini oturtmakta, çevre milli coğrafyaya bürünmekte, masallarda yer alan harpler o milletin mazisindeki harpler gibi tasvir edilmektedir. Sosyal hayat, milli adet ve geleneklerle örülmektedir.*” (Günay, 1998, 431) diyerek görüşlerini bildirmiştir. Azadovski ise “*Her halk zümresinden masal, bu zümrenin kişisel ve yerel özelliklerini edinir; bu özellikler masala anlatıcı kişinin dili ile girer.*” (Azadovski, 1992, 50) diyerek masalların yerelleşmesinde anlatıcı faktörü üzerinde durmuştur. Biz de Balıkesir’de derlemiş olduğumuz masallarda bu tarz yerel nakışların masallarda nasıl yer edip kültürel aktarım konusunda nasıl önemli bir paya sahip olduğunu görmüş olduk. Bu masallarda kendi kültürümüzde yer etmiş olan çocuksuz ailelerin çocuk sahibi olmaları konusunda yapmalara gerekenler, çocuğa ad koyma ve çocuğun yetiştirilmesi konusunda adetler, evlilikte dünür gitme ve kız isteme adetleri, kız çocuğunun çeyizinin hazırlanması, düğünde davul çaldırmak, davulla kız götürmek, koşuya çıkmak, değnek oynamak, ok atmak gibi yarışlar, çöp çatma, nasip bağlama gibi adetler, kültürümüze ait bir takım namus göstergeleri, misafirperverlik, ikram, yardımseverlik, hasta ziyaret etme gibi toplumsal değerler ve

daha niceleri yerini almış, bütün bunlar anlatıcının daha başka katkılarıyla da tamamen bizim hayatımızı, bizden olanı yansıtmıştır.

İşte sözlü geleneğimizin en önemli anlatılarından olan masal, toplum içinde pek çok işlevi yüklenmiş olmasına rağmen, artık yüklenmiş olduğu bu işlevleriyle işlerliğini yitirmiş ya da yitirmek üzeredir. Yukarıda belirtmiş olduğumuz gibi genelde masal anlatımı, özellikle kış gecelerinde bir araya gelen insanların hoşça vakit geçirip eğlenmeleri veya çocukların oyalanmaları için gerçekleştirilmiştir. Kendilerinden masal derlediğimiz kaynak şahıslar da bunu bu şekilde ifade edip günümüzde artık masal anlatılmadığını ifade etmişlerdir. Teknolojinin hızla ilerleyip kırsal kesimlere bile hükmettiği günümüzde, sözlü kültür yerini yazılı, görsel ve hatta sanal olana bırakmıştır. İnsanların hayal gücüne hitap eden masallar ise yerini yine insanların hayal gücüne hitap eden başka vasıtalarla bırakmıştır. Masalın, yerini kendi işlevlerini karşılayan başka vasıtalarla bırakması, teknolojik, iktisadi ve toplumsal gelişmelerin bir neticesidir. Ekonomik ve toplumsal nedenler, söze dayalı paylaşımları azaltmış, insanların işyerleri ve evlerinin dört duvarı arasında sıkışmalarına neden olmuş, bu sıkışık mekânlarda televizyon denilen teknolojik alet ile sinemalar insanların hoşça vakit geçirip eğlenmelerine karşılık verir olmuştur. Aynı içerik ve nitelikte olmasa bile televizyon dizileri ile sinema filmleri masalın yerini almış görünmektedir. Artık insanlar boş zamanlarını bu dizi ve filmleri izleyerek geçirmekte, masala ihtiyaç duymamaktadırlar. Çocuklar için de çizgi filmler, animasyon filmleri ve hatta bilgisayar oyunları masalların yerini doldurmuş görünmektedir. Fakat bütün bunlar masalın yerini doldurmuş, insanların ihtiyaçlarını karşılar durumda gözükse de, masalın bütün işlevlerini yerine getirmemekte, büyük oranda vakit geçirme ve insanları eğlendirme işlevine karşılık gelmektedir. Masalarda masal kahramanları üzerinde görmediğimiz hoş olmayan davranış kalıplarıyla televizyon dizileri ve sinema filmlerinde karşılaşmakta, hatta bu tarz dizi ve filmlerin bir takım ahlak ve kültürel değerler ile çelişip çatıştığı konusunda tartışmalar içine girilmektedir. Masalın yerini doldurmuş gibi görünen bu vasıtalar değerlere, toplum kurumlarına ve törelere destek verme, eğitim veya kültürün gelecek kuşaklara aktarılması, toplumsal ve kişisel baskılardan kaçıp kurtulma konularında eksik kalmakta ve masalla bu konularda örtüşmemektedir.

SONUÇ

Balıkesir merkez ve ilçe köylerinde yapmış olduğumuz masal derleme çalışmaları göstermiştir ki, sözlü geleneğimizin önemli anlatılarından olan masallar artık doğal ortamlarında anlatılmayıp ömrünü tamamlamaya yüz tutmuştur. Kendilerinden masal dinlediğimiz kaynak şahıslar da hafızalarındaki unutulmaya yüz

tutmuş masalları anlatırken masalların eskiden anlatıldığını, insanların eskisi kadar bir araya gelip masal anlatmadıklarını, bunun yerine televizyon izlemeyi tercih ettiklerini belirtmişlerdir. Bu durum olağan ve çağın gereklerine uygun bir durum olup, toplumsal şartlar böyle bir sonuç ortaya çıkartmıştır. Diğer sözlü anlatılar gibi masalların da yerini televizyon dizileri, sinema filmleri, çizgi filmler almaya başlamıştır. Ancak bütün bunlar geniş oranda masalın üstlendiği işlevleri karşılamamakta, eğlendirme ve vakit geçirmenin dışında eğitim ve kültürün gelecek kuşaklara aktarılması, kişisel baskılardan kaçıp kurtulma, toplum kurumlarına ve törelere destek verme gibi hususlarda eksik kalmaktadırlar.

Halbuki kendi kültürümüze ait olan, bizden olan ve bizi yansıtan masallar sözlü gelenekteki aynı işlevleriyle günümüz insanının ihtiyaçlarına cevap verebilecek tarzda kullanılabilir ve sözden yazıya ve görsel olana dönüştürülebilir. Bu konuda elbette yapılanlar vardır, ancak yetersiz ve eksiktir. İlköğretim ve ortaöğretim ders kitaplarında yer alan masalların çoğu çeviri masallardır. Bu masalların yerine kendi sözlü kültürümüzün değerlerinden olan masallar, özellikle çocukların ilgisini çekebilecek hayvan masalları veya Keloğlan masalları gibi masallar pedagojinin süzgecinden geçirilerek kullanılabilir. Yine çocuklar için hazırlanan masal kitapları çoğunlukla başka kültürler için olup çeviri niteliğindedir; bu masal kitaplarının içerikleri eğitici nitelikleri göz önünde tutulup değerlendirilerek kendi masallarımızla hazırlanabilir. Bu masal kitaplarının dışında masallarımız çocukların eğitimleri için drama çalışmalarında kullanılabilir, hatta tiyatrodaki sahnede canlandırılabilir. TRT'nin çocuk kanalında veya diğer kanallarında belli zamanlar ayrılarak usta bir anlatıcı tarafından pedagojinin süzgecinden geçirilerek masalların anlatıldığı programlar gerçekleştirilebilir. Bütün bunların dışında masallarımız, teknolojinin bütün imkânlarından faydalanılarak televizyon ve sinema ekranlarına yansıtılabilir. Bazı televizyon kanallarında yabancı masallardan dönüştürülmüş çizgi filmler ile animasyon filmler seriler halinde gösterilmekte ve çocuklar, hatta büyükler için çok ilgi çekici olmakta, izlenmektedir. Türk masallarından da görsel olana dönüştürülecek kadar zengin ve çeşitli masallar vardır. Bu masallar çizgi filmlere dönüştürülüp, çocukların hem eğitimi hem de eğlenmeleri için kullanılabilir. Hatta bu masallar senaryo haline getirilip, bu senaryolardan animasyon filmler çekilebilir. Bu filmlerdeki masal kahramanları birer marka haline dönüştürülüp çocuk ürünlerinde de kullanılabilir. Yine kendi kültürümüze ait olan masalarımızdan yetişkinler için de sinema filmleri çekilebilir. Geçmişte çekilen Keloğlan serileri buna örnektir. Ancak günümüzde bu seriler ve başka masallar senaristlerce zenginleştirilip günümüzün teknolojik imkânları kullanılarak fantastik filmler çekilebilir.

KAYNAKÇA

- Azadovski, M. (1992). Sibiry'a'dan Bir Masal Anası, (Çeviren: İlhan Başgöz). Ankara: Kültür Bakanlığı HAGEM Yayınları.
- Bascom, W. R. (2007). Sözlü Geleneğin (Folklorun) Dört İşlevi, (Çeviren: Aykut Tansel). *Folklor/Edebiyat*, 52, 7-28.
- Başgöz, İ. (1996). Protesto: Folklorun Beşinci İşlevi (Fonksiyonu). *Folkloristik: Prof. Dr. Umay Günay Armağanı*, Ankara: Feryal Matbaacılık, 1-4.
- Burke, P. (1996). Avrupa'da Yeniçağ Halk Kültürü, (Çeviren: Göktuğ Aksan), Ankara: İmge Kitabevi.
- Çobanoğlu, Ö. (1999). Halkbilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Dorson, R. M. (2006). Günümüz Folklor Kuramları, (Çevirenler: Selcan Gürçayır, Yeliz Özey). Ankara: Geleneksel Yayıncılık.
- Elçin, Ş. (2005). Halk Edebiyatına Giriş. Ankara: Akçağ Yayınları
- Ewig, U. (2003). Masal, Masal Araştırması ve Masal Derlemesi Üzerine, (Çev. Zeki C. Arda). *Halk Biliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar*, (Yayına Hazırlayanlar: Gülin Öğüt Eker, Metin Ekici vd.). Ankara: Milli Folklor Yayınları, ss.376-389.
- Günay, U. (1998). Masal. *Türk Dünyası El Kitabı*, 3. Cilt. Ankara: yay.y.
- Helimoğlu Yavuz, M. (2002). Masallar ve Eğitimsel İşlevleri. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Krohn, J. ve Krohn, K. (1996). Halk Bilimi Yöntemi, (Çeviren: Günsel İçöz, Yayına Hazırlayan: Fikret Türkmen). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kumartaşlıoğlu, S. (2006). Balıkesir Masallarında Motif ve Tip Araştırması. Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Yüksek Lisans Tezi.
- Sakaoğlu, S. (1999). Masal Araştırmaları. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Saran, Ş. (1988). İvrindi Yöresinin Masalları. Uludağ Üniversitesi Necatibey Eğitim Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Bölümü Lisans Tezi.
- Şimşek, Esmâ. (2001). Yukarıçukurova Masallarında Motif ve Tip Araştırması. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, C. I.
- Tarama Sözlüğü V. (1996). Ankara: TDK Yayınları.
- Yılar, Ö. (2006). Halk Bilimi ve Eğitim. Ankara, PegemA Yayıncılık.